

บทบาทของสื่อมวลชนในยุคดิจิทัลกับความโปร่งใสทางการเมืองในประเทศไทย

The role of mass media in the digital age and political transparency in Thailand.

น.ส.ณัฐตา แสงวงศ์¹

Miss Natita Sangwong

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์และวิเคราะห์บทบาทของสื่อมวลชนในยุคดิจิทัลที่มีต่อการส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองในบริบทของประเทศไทย โดยตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะเปิดโอกาสให้สื่อทำหน้าที่ตรวจสอบอำนาจรัฐและเผยแพร่ข้อมูลได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่โครงสร้างอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมก็ยังคงเป็นตัวกำหนดขอบเขตของเสรีภาพในการสื่อสาร บทความเริ่มต้นด้วยการสำรวจกรอบแนวคิด เช่น สื่อในฐานะผู้เฝ้าระวัง ความโปร่งใสในระบอบประชาธิปไตย และพลวัตของอำนาจในการสื่อสารยุคดิจิทัล จากนั้นวิเคราะห์บริบทของสื่อดิจิทัลในไทยผ่านกรณีศึกษา เช่น การรายงานข่าวการอภิปรายไม่ไว้วางใจ และประเด็นสิทธิมนุษยชนในชุมชนบางกลอย พร้อมกับชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสื่ออิสระ พลเมืองนักข่าว และแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง บทความพบข้อวิจารณ์สำคัญต่อข้อจำกัดของสื่อดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นการแพร่กระจายของข่าวปลอม การผูกขาดของแพลตฟอร์มข้ามชาติ การควบคุมเนื้อหาโดยรัฐ และการขาดมาตรฐานวิชาชีพของผู้ผลิตสื่อบางกลุ่ม พร้อมทั้งเปรียบเทียบกรณีของไต้หวันและเกาหลีใต้เพื่อสังเคราะห์บทเรียนเชิงนโยบาย โดยสรุปการจะทำให้สื่อดิจิทัลมีศักยภาพในการส่งเสริมความโปร่งใสได้จริง จำเป็นต้องอาศัยการปฏิรูปกฎหมายที่คุ้มครองเสรีภาพสื่อ การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่ออย่างเป็นระบบ และการสร้างกลไกที่ทำให้การเปิดเผยข้อมูลของรัฐนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง มิใช่เพียงการ “เปิดเผยเพื่อปิดปาก” ดังที่ปรากฏในระบบการเมืองแบบกึ่งประชาธิปไตยของไทยในปัจจุบัน

คำสำคัญ: สื่อมวลชน, ยุคดิจิทัล, ความโปร่งใสทางการเมือง, ประเทศไทย

¹ นักวิชาการอิสระ ; Independent Scholar,Thailand

Abstract

This academic article aims to critically examine the role of digital-era journalism in promoting political transparency in the context of Thailand. While digital technologies have enabled broader dissemination of information and expanded the media's capacity to monitor state power, structural constraints—including political authority, economic interests, and cultural norms—continue to delimit the boundaries of communicative freedom. The article begins by exploring key theoretical frameworks, such as media as a watchdog, democratic transparency, and the dynamics of digital communication power. It then analyzes the landscape of digital media in Thailand through case studies such as the coverage of parliamentary no-confidence debates and human rights issues in the Bang Kloy indigenous community. Special attention is given to the roles of independent media, citizen journalists, and online platforms that have significantly altered the modalities of political communication. However, this article also highlights critical limitations of digital media, including the proliferation of disinformation, platform monopolization, state-led content control, and the absence of professional standards among some media producers. Comparative cases from Taiwan and South Korea are presented to extract policy lessons that emphasize the importance of institutional safeguards, civic education, and participatory governance. Ultimately, the article argues that realizing the democratic potential of digital media in Thailand requires systemic reform—particularly legal protection for press freedom, comprehensive media literacy programs, and mechanisms that ensure government disclosure translates into meaningful civic engagement. Without these foundational supports, digital transparency risks becoming a performative gesture rather than a transformative force within Thailand's semi-democratic regime.

Keywords: Mass media, Digital age, Political transparency, Thailand

1. บทนำ

ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดิจิทัลได้ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างและบทบาทของสื่อมวลชนในสังคมทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย สื่อดิจิทัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งแพลตฟอร์มสื่อสังคม ได้เข้ามามีบทบาทแทนที่หรือเสริมบทบาทของสื่อดั้งเดิมในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารและเป็นเวที

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสาธารณชน (McNair, 2017) พลังของสื่อดิจิทัลนี้มีศักยภาพในการกระตุ้นให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารงานภาครัฐ โดยเฉพาะในบริบททางการเมืองที่ความไว้วางใจต่อองค์กรของรัฐและนักการเมืองมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง (Transparency International, 2023) ในบริบทของประเทศไทย ซึ่งมีประวัติศาสตร์การเมืองที่เต็มไปด้วยความผันผวนและการเปลี่ยนผ่านทางอำนาจหลายครั้ง โดยเฉพาะบทบาทของสื่อในโทรทัศน์ที่ถูกลดทอนไปเผยแพร่ซ้ำในสื่อดิจิทัลในช่วงการเลือกตั้งปีพ.ศ.2569 การตั้งคำถามต่อความโปร่งใสในการดำเนินงานของรัฐบาลจึงเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของประชาชนอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในยุคที่สื่อดิจิทัลเปิดโอกาสให้ผู้คนมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงจากยุคสื่อดั้งเดิมสู่ยุคสื่อดิจิทัลไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงของเครื่องมือหรือช่องทางการสื่อสารเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของพลังทางการสื่อสาร ที่ทำให้พลเมืองธรรมดาสามารถเข้าถึงการผลิตและเผยแพร่ข้อมูลในระดับเดียวกับองค์กรสื่อมืออาชีพ (Castells, 2013) ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ลดบทบาทของผู้รักษาประตู (Gatekeeper) หรือผู้ควบคุมเนื้อหาข่าวสารในระบบสื่อแบบเดิม และเปิดโอกาสให้เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลข้อมูลระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนในลักษณะ “สื่อสองทาง” ที่มีปฏิสัมพันธ์และตอบสนองได้ทันที (Chadwick, 2011) การเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะ การจัดซื้อจัดจ้าง การใช้อำนาจของนักการเมือง หรือแม้แต่พฤติกรรมส่วนตัวของผู้นำ ล้วนกลายเป็นหัวข้อที่ประชาชนสามารถเข้าถึงวิเคราะห์ และตั้งคำถามได้โดยตรงผ่านเครื่องมือดิจิทัลต่างๆ

ในขณะที่สื่อดิจิทัลเปิดพื้นที่ให้กับการมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการเฝ้าระวังการใช้อำนาจรัฐ แต่ก็ยังมีคำถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพและขีดจำกัดของบทบาทนี้อยู่ไม่น้อย ความหลากหลายของแหล่งข้อมูลและความเร็วในการแพร่กระจายของข่าวในโลกออนไลน์ทำให้เกิดปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือ ความเที่ยงตรง และการบิดเบือนข้อมูล (Wardle & Derakhshan, 2017) ขณะเดียวกันภาครัฐเองก็มีความพยายามที่จะใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและควบคุมวาทกรรมสาธารณะผ่านการโฆษณาชวนเชื่อ การควบคุมเนื้อหา หรือแม้แต่มการปิดกั้นแพลตฟอร์มบางประเภท (Freedom House, 2022) ส่งผลให้บทบาทของสื่อดิจิทัลในการส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองในบริบทไทยไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวพันกับอำนาจ โครงสร้างรัฐ และพลวัตของประชาธิปไตยร่วมด้วย

ด้วยบริบทเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนดังกล่าว บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบและวิพากษ์บทบาทของสื่อมวลชนในยุคดิจิทัลต่อการส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองในประเทศไทย โดยจะไม่เพียงแต่กล่าวถึง “ศักยภาพเชิงบวก” ที่มักถูกเน้นในวาทกรรมประชาธิปไตยกระแสหลักเท่านั้น หากแต่ยังพิจารณา “ข้อจำกัดเชิงระบบ” ที่ฝังรากอยู่ทั้งในระดับโครงสร้างอำนาจรัฐ ความไม่เท่าเทียมทางข้อมูล และการบิดเบือนโดยเจตนา บทความจะตั้งคำถามหลักว่า สื่อดิจิทัลในประเทศไทยมีบทบาทในการสร้างความโปร่งใสทางการเมืองอย่างแท้จริงหรือเป็นเพียงพื้นที่ที่สะท้อนและขยายพลวัตของอำนาจเดิมในรูปแบบใหม่? คำถามดังกล่าวจะนำไปสู่การสำรวจ

กรอบแนวคิด ทบทวนวรรณกรรม เปรียบเทียบกรณีศึกษา และข้อเสนอเชิงนโยบายอย่างเป็นระบบ โดยเนื้อหาของบทความจะแบ่งออกเป็นเจ็ดส่วนหลักตามลำดับต่อไปนี้

2. กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดพื้นฐานหนึ่งที่ถูกหยิบยืมมาใช้อธิบายบทบาทของสื่อมวลชนในระบอบประชาธิปไตยอย่างแพร่หลาย คือ แนวคิด “สื่อในฐานะผู้เฝ้าระวัง” (Watchdog) ซึ่งมองว่าสื่อมีหน้าที่ตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ เปิดโปงการทุจริต และปกป้องผลประโยชน์ของสาธารณชน (Norris, 2006) ทว่าการนิยามบทบาทดังกล่าวมักตั้งอยู่บนสมมติฐานเชิงอุดมคติที่ว่า สื่อมีเสรีภาพและเป็นอิสระจากอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งในบริบทของประเทศที่มีปัญหาเรื่องโครงสร้างอำนาจรวมศูนย์และความไม่เป็นอิสระขององค์กรสื่อ เช่น ประเทศไทย สมมติฐานนี้อาจไม่สามารถยืนอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ ความเป็นจริงของระบบสื่อในไทยเผยให้เห็นความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างสื่อกับอำนาจรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผ่านการถือหุ้นโดยกลุ่มทุน การแทรกแซงเชิงนโยบาย หรือแม้แต่การควบคุมผ่านกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ ที่มีการใช้เพื่อจำกัดเสรีภาพในการแสดงออกภายใต้ข้ออ้างเรื่องความมั่นคง (iLaw, 2021)

ในด้านแนวคิดเรื่องความโปร่งใสทางการเมือง (Political transparency) ซึ่งถือเป็นหัวใจหลักของระบอบประชาธิปไตยและธรรมาภิบาล มีการนิยามว่าเป็นกระบวนการที่รัฐเปิดเผยข้อมูลและการดำเนินงานต่อสาธารณชนอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ และรับผิดชอบได้ (Grimmelikhuijsen et al., 2013) อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้ในลักษณะที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างบริบททางการเมืองและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ ในกรณีของประเทศไทยความโปร่งใสมักถูกจำกัดให้อยู่ในระดับของ “การรายงาน” มากกว่าการเปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือการตรวจสอบอย่างแท้จริง องค์กรรัฐอาจมีการเปิดเผยข้อมูลบางประการตามที่กฎหมายกำหนด แต่กลับไม่มีระบบหรือกลไกที่เอื้อต่อการวิเคราะห์ วิจัย หรือท้าทายข้อมูลเหล่านั้นได้อย่างเสรี (Phongpaichit & Piriya-rangsan, 1994) ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ สื่อจึงกลายเป็นเวทีสำคัญในการต่อรองความหมายของ “ความโปร่งใส” ทั้งในฐานะผู้ถ่ายทอดข้อมูล และในฐานะตัวแสดงที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจที่ขาดความรับผิดชอบ

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อดิจิทัลและการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจการสื่อสาร ได้รับความสนใจจากนักวิชาการในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะในบริบทที่สื่อแบบดั้งเดิมถูกครอบงำโดยกลุ่มทุนและรัฐ ในขณะที่สื่อดิจิทัลกลับเปิดช่องให้มีการกระจายอำนาจทางข้อมูลมากขึ้น (Couldry & Hepp, 2017) อย่างไรก็ตาม การกระจายอำนาจนี้ไม่ได้หมายความว่าถึงการเสริมสร้างประชาธิปไตยโดยอัตโนมัติ กลับกัน นักวิชาการจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของ “โครงสร้างอำนาจใหม่” ที่แฝงอยู่ภายใต้แพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น ขั้นตอนวิธีของเฟซบุ๊ก (Facebook) หรือติ๊กต็อก (TikTok) ที่มีบทบาทในการกำหนดวาระข่าวสาร (Agenda-setting) โดยอิงจากตรรกะของการมีส่วนร่วมและการบริโภคมากกว่าผลประโยชน์สาธารณะ (Gillespie, 2018) ความไม่โปร่งใสของขั้นตอน

วิธีเหล่านี้ส่งผลให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลเฉพาะที่ระบบ “คัดสรร” มาให้ ส่งผลต่อการรับรู้ การตีความ และการตัดสินใจทางการเมืองในลักษณะที่อาจเสริมสร้างการแบ่งขั้วและลดทอนความสามารถในการตรวจสอบอย่างมีเหตุผล

งานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของสื่อดิจิทัลต่อความโปร่งใสทางการเมืองในประเทศไทย ยังคงมีจำนวนจำกัด และมักมุ่งเน้นไปที่กรณีศึกษาเฉพาะ เช่น บทบาทของทวิตเตอร์(Twitter) ในช่วงการชุมนุมทางการเมืองปี 2563 (Sombatpoonsiri, 2021) หรือการวิเคราะห์เนื้อหาในเว็บไซต์สื่ออิสระบางแห่ง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านี้มักตกอยู่ภายใต้ข้อจำกัดด้านระเบียบวิธี และไม่สามารถตอบคำถามเชิงโครงสร้างได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า โครงสร้างดิจิทัลเหล่านี้เอื้อต่อการตรวจสอบอำนาจหรือเพียงแต่สร้างภาพลวงของการมีส่วนร่วมทางการเมือง งานศึกษาของFuchs (2014) ได้เสนอว่าการวิเคราะห์บทบาทของสื่อดิจิทัลจำเป็นต้องพิจารณาทั้งในระดับโครงสร้าง เช่น ความเป็นเจ้าของแพลตฟอร์ม และระดับปฏิบัติการ เช่น การใช้สื่อของประชาชนหรือภาคประชาสังคม ซึ่งบทความนี้จะนำกรอบคิดดังกล่าวมาใช้ในการประเมินบทบาทของสื่อมวลชนดิจิทัลในบริบทไทยอย่างรอบด้าน

3. บริบทของสื่อดิจิทัลในประเทศไทย

การเติบโตของสื่อดิจิทัลในประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทที่ซับซ้อนทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม แม้จะมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดียในระดับสูงโดยมากกว่า 85% ของประชากรทั้งหมด (We Are Social, 2024)แต่โครงสร้างการใช้สื่อยังสะท้อนถึงความไม่เสมอภาคในด้านอำนาจและทรัพยากรอย่างชัดเจน สื่อดิจิทัลที่ดูเหมือนจะเป็นพื้นที่ “เสรี” นั้น กลับถูกครอบงำโดยแพลตฟอร์มข้ามชาติไม่กี่รายที่ควบคุมโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสาร ทั้งในแง่เทคนิค(Algorithm) และเชิงเศรษฐกิจ(Ad revenue) ซึ่งส่งผลต่อทั้งพฤติกรรมของผู้ผลิตเนื้อหาและการรับรู้ของผู้บริโภค(Couldry & Mejias, 2019) ขณะเดียวกัน การที่รัฐไทยมีท่าที “ควบคุมแต่ไม่ปรับตัว” ต่อสื่อดิจิทัล กลับยิ่งตอกย้ำความเปราะบางของพื้นที่สาธารณะดิจิทัลในฐานะเวทีตรวจสอบอำนาจอย่างมีประสิทธิภาพ

แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์หลักในประเทศไทย เช่น เฟสบุ๊ก, ยูทูบ, ดีกิต็อกและเอกซ์ (ทวิตเตอร์เดิม) ต่างมีบทบาทเฉพาะที่สะท้อนรูปแบบการบริโภค และการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แตกต่างกันเฟสบุ๊กยังคงเป็นแพลตฟอร์มหลักในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะจากองค์กรสื่อดั้งเดิมที่ปรับตัวเข้าสู่โลกออนไลน์ แต่ขณะเดียวกันก็กลายเป็นช่องทางหลักของการโฆษณาทางการเมืองและการจัดตั้งเครือข่ายสนับสนุนรัฐบาล (Aim Sinpeng, 2020) ยูทูบแม้จะเน้นเนื้อหาวิดีโอยาว แต่กลับกลายเป็นเวทีของกลุ่มการเมืองและนักเคลื่อนไหวรุ่นใหม่ในการอธิบายประเด็นเชิงลึก ในขณะที่ ดีกิต็อกและเอกซ์ กลายเป็นพื้นที่ของ “การเมืองแบบแฟลช” ที่เน้นความไวตอบสนองเร็ว แต่ขาดการไตร่ตรองอย่างเป็นระบบ ปรากฏการณ์นี้ทำให้สื่อดิจิทัลในไทยมีลักษณะ “กระจัด

กระจาย” และ “ขาดความลึก” ซึ่งแม้จะเปิดโอกาสให้เสียงใหม่ๆ ได้ปรากฏ แต่ก็อาจลดทอนศักยภาพในการตรวจสอบเชิงสืบสวนที่จำเป็นต่อการสร้างความโปร่งใสอย่างยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อในประเทศไทยในยุคดิจิทัลสะท้อนถึงแนวโน้ม “ความเป็นปัจเจกสูง” ในการคัดกรองและบริโภคข้อมูลข่าวสาร ผู้ใช้สื่อจำนวนมากเลือกเสพเนื้อหาผ่านขั้นตอนวิธีของแพลตฟอร์มมากกว่าการเข้าถึงข่าวจากแหล่งข่าวที่ตนเลือกอย่างมีจุดมุ่งหมาย (Napoli 2019) ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ ห้องสะท้อนเสียง(Echo chambers) และฟองสบู่ตัวกรอง(Filter bubbles) ที่ลดโอกาสในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มที่มีแนวคิดแตกต่าง นอกจากนี้ความเร็วของข้อมูลในยุคดิจิทัลยังเปลี่ยนวิธีการรับรู้ข่าวสารจาก “ความเข้าใจในบริบท” ไปสู่ “การเสพแบบฉาบฉวย” หรือ headline culture ซึ่งทำให้ผู้บริโภคขาดเครื่องมือในการประเมินข้อเท็จจริงและบริบทเชิงนโยบายที่ลึกซึ้ง ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ตั้งคำถามสำคัญว่า สื่อดิจิทัลในประเทศไทยสามารถทำหน้าที่ส่งเสริมความโปร่งใสได้จริงเพียงใด หากผู้บริโภคขาดความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์และวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน

ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์สื่อดิจิทัลในประเทศไทย ได้ปรากฏ “ผู้เล่นหน้าใหม่” ที่ท้าทายบทบาทผูกขาดของสื่อดั้งเดิมอย่างชัดเจน ทั้งในรูปของพลเมืองนักข่าว (Citizen journalists), สื่ออิสระที่ไม่อยู่ภายใต้ทุนใหญ่ หรือองค์กรตรวจสอบความจริง(Fact-checking)ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อปัญหาข่าวปลอม เช่น Cofact หรือศูนย์ข่าวก่อนแชร์ แม้ว่าการเกิดขึ้นของกลุ่มเหล่านี้จะบ่งชี้ถึงพลังการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน แต่บทบาทของพวกเขายังถูกจำกัดด้วยทรัพยากรที่จำกัด ความเสี่ยงทางกฎหมาย และแรงกดดันทางการเมืองที่เข้มข้น (Human Rights Watch, 2023) ยิ่งไปกว่านั้นการขาดการรับรองเชิงวิชาชีพและระบบตรวจสอบภายในที่เป็นมาตรฐานยังเปิดช่องให้ผู้เล่นเหล่านี้ถูกโจมตีว่าไม่มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขยายบทบาทในการสร้างความโปร่งใสให้เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้เล่นหน้าใหม่เหล่านี้แม้จะเปี่ยมด้วยศักยภาพเชิงโครงสร้าง แต่กลับต้องดำเนินบทบาทภายใต้ระบบนิเวศที่ยังไม่เอื้อต่อความยั่งยืนของสื่ออิสระอย่างแท้จริง

4. บทบาทของสื่อมวลชนดิจิทัลต่อความโปร่งใสทางการเมือง

หนึ่งในบทบาทสำคัญที่สื่อดิจิทัลในประเทศไทยได้แสดงออกอย่างชัดเจนคือ การทำหน้าที่เป็นกลไกในการเปิดโปงการทุจริตและตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ โดยเฉพาะในช่วงที่สื่อกระแสหลักถูกวิพากษ์ว่า “เลือกข้าง” หรือหลีกเลี่ยงประเด็นอ่อนไหว สื่อดิจิทัลอิสระอย่างเดอะ แมทเทอร์(The Matter), ดีโค้ด (Decode) หรือวอยซ์ทีวี (Voice TV) รวมถึงนักสื่อสารอิสระและผู้ใช้แพลตฟอร์มอย่างยูทูบและ เอกซ์ ได้มีบทบาทในการผลิตข่าวเชิงสืบสวน เผยข้อมูลการจัดซื้อจัดจ้างของรัฐ และตั้งคำถามต่อพฤติกรรมของนักการเมืองอย่างต่อเนื่อง (Pavin, 2022) ตัวอย่างเช่นการเปิดโปงโครงการจัดซื้อเรือดำน้ำของกองทัพเรือ หรือการตั้งข้อสงสัยต่อการใช้งบกลาง

ในช่วงวิกฤติโควิด-19 ต่างได้รับความสนใจจากสาธารณชนอย่างมาก และกดดันให้หน่วยงานรัฐต้องออกมาชี้แจงในบางกรณี อย่างไรก็ตาม ความเปราะบางของช่องทางสื่อเหล่านี้ทั้งในแง่การถูกคุกคามทางกฎหมายและการจำกัดการมองเห็นโดยขั้นตอนวิธี ยังก่อให้เกิดข้อกังขาว่าความโปร่งใสที่เกิดขึ้นนั้น “ยั่งยืน” หรือเป็นเพียงแรงกระเพื่อมชั่วคราว

อีกหนึ่งบทบาทที่สำคัญของสื่อดิจิทัลคือ การเปิดพื้นที่ให้ข้อมูลจากภาครัฐถูกเข้าถึง วิเคราะห์ และวิจารณ์โดยสาธารณชนได้อย่างเปิดเผย ซึ่งในทางทฤษฎีควรจะเสริมสร้าง “ความรับผิดชอบ(Accountability)” หรือความรับผิดชอบต่อหน่วยงานรัฐต่อประชาชน อย่างไรก็ตามในบริบทของไทย การเข้าถึงข้อมูลภาครัฐยังคงเป็นเรื่องที่เต็มไปด้วยข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง แม้จะมีกฎหมายว่าด้วยการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 แต่กระบวนการเข้าถึงข้อมูลจริงยังล่าช้า และมักถูกบิดเบือนด้วยข้ออ้างด้านความมั่นคง (TDRI, 2021) ในสถานการณ์เช่นนี้ สื่อดิจิทัลจึงทำหน้าที่ “เจาะระบบราชการ” ผ่านการใช้การระดมความคิดจากกลุ่มคน (Crowdsourcing), การเปิดเผยข้อมูลลับ (Whistleblowing), หรือการรั่วไหลของเอกสารราชการที่หลุดออกมาผ่านช่องทางออนไลน์ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การเปิดเผยข้อมูลสัญญาจ้างงานภาครัฐบนแพลตฟอร์มไลค์แชร์ (Like Share) และกลุ่มเพจตรวจสอบ เช่น “CSI LA” ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในช่วงวิกฤติการเมือง ยิ่งไปกว่านั้น ความสามารถของประชาชนในการ “ตีความ” เอกสารเหล่านี้ผ่านการสนทนาออนไลน์ยังสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของบทบาทสื่อจากผู้ส่งสาร ไปสู่ “พื้นที่ที่รองรับความจริง” ที่ผู้บริโภคสื่อเองก็มีบทบาทเชิงรุกมากขึ้น

ในด้านของการรณรงค์และสร้างความตระหนักรู้ทางการเมือง สื่อดิจิทัลได้กลายเป็นเครื่องมือที่มีอำนาจอย่างยิ่งในสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนและประชาชนรุ่นใหม่ ที่ไม่เพียงแต่เป็นผู้บริโภคสื่อ แต่ยังเป็นผู้ผลิตและกระจายสารทางการเมืองอย่างกระฉับกระเฉง การใช้มีม (Memes), คลิปวิดีโอสั้น, อินโฟกราฟิก และแฮชแท็ก เช่น #ไม่เอาเรื่อดำน้ำ หรือ #ยกเลิก112 กลายเป็นกลยุทธ์การสื่อสารที่สามารถสื่อสารประเด็นซับซ้อนให้เข้าใจง่าย และแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว (Sinpeng et al., 2021) ขณะที่สื่อดั้งเดิมมักจะยึดติดกับกรอบข่าวที่ “เป็นทางการ” หรือยกประเด็นเชิงนโยบายขึ้นพูดถึงแบบแยกส่วน สื่อดิจิทัลกลับเอื้อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ส่วนตัวของประชาชนกับโครงสร้างเชิงนโยบายอย่างเป็นพลวัต กระบวนการนี้จึงไม่เพียงแต่ช่วยให้ข้อมูลทางการเมือง “เข้าถึงได้” มากขึ้นเท่านั้น หากยังทำให้ประชาชนจำนวนมากเกิดการตื่นรู้ในมิติทางโครงสร้าง อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความโปร่งใสและธรรมาภิบาลอย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาที่สะท้อนบทบาทของสื่อดิจิทัลในการส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองอย่างเด่นชัด คือ การรายงานข่าวเกี่ยวกับการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลในช่วงปีพ.ศ.2563-2565 ซึ่งพบว่าสื่อกระแสหลักจำนวนหนึ่งนำเสนอเนื้อหาภายใต้กรอบวาทกรรมที่ “ประนีประนอม” หรือหลีกเลี่ยงการตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจ ขณะที่สื่อดิจิทัลโดยเฉพาะช่องทางยูทูบและเอกซ์ ได้ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่คู่ขนาน” ที่รวบรวมและขยายข้อกล่าวหาที่ถูกหยิบยกในการอภิปราย เช่น การจัดซื้ออุปกรณ์ทางการแพทย์ที่มีราคาเกินจริง หรือการจัดสรรงบประมาณที่ไม่

โปร่งใสในหน่วยงานท้องถิ่น (iLaw, 2022) อีกกรณีหนึ่งที่โดดเด่นคือ การรายงานข่าวของสื่ออิสระเกี่ยวกับการรื้อถอนชุมชนบางกลอย ซึ่งถูกละเลยในสื่อหลัก แต่กลับได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางบนโซเชียลมีเดียผ่านการใช้คลิปวิดีโอจากพื้นที่จริง ภาพถ่ายดาวเทียม และคำให้สัมภาษณ์ของชาวบ้าน การรายงานในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่เปิดเผยข้อเท็จจริงที่ถูกปิดกั้น แต่ยังท้าทายวาทกรรม “ความมั่นคง” ของรัฐในแบบที่สื่อดั้งเดิมมักหลีกเลี่ยงความสามารถของสื่อดิจิทัลในการเจาะเข้าถึง “ความจริงทางเลือก” เหล่านี้จึงควรถูกมองว่าเป็นกลไกสำคัญในการสร้างสมดุลระหว่างรัฐกับประชาชนในบริบทที่รัฐยังคงครอบงำระบบสื่อดั้งเดิมอย่างเข้มข้น

5. ปัญหาและข้อจำกัดของสื่อดิจิทัลในด้านความโปร่งใสทางการเมือง

แม้สื่อดิจิทัลจะถูกยกย่องว่าเป็นกลไกใหม่ในการเสริมสร้างความโปร่งใสทางการเมือง แต่อุดมคตินี้กลับถูกท้าทายอย่างรุนแรงเมื่อเผชิญกับปัญหาข่าวปลอม (Fake news) และข้อมูลบิดเบือน (Disinformation) ที่แพร่กระจายในอัตราที่สูงกว่าสื่อแบบดั้งเดิมอย่างมีนัยสำคัญ งานศึกษาของ Vosoughi, Roy และ Aral (2018) ชี้ว่า ข่าวปลอมมีแนวโน้มถูกแชร์ต่อเร็วและไกลกว่าข่าวจริง โดยเฉพาะบนแพลตฟอร์มอย่างเอกซ์ ซึ่งเนื้อหาที่กระตุ้นอารมณ์มักได้รับความสนใจมากกว่าข้อมูลที่มีความซับซ้อนและต้องการการไตร่ตรอง สถานการณ์นี้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาสังคมการเมืองที่ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลเชิงเหตุผลและตรวจสอบได้ นอกจากนี้ กลุ่มอำนาจทางการเมืองเองก็มักใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือผลิตและเผยแพร่ข่าวปลอมเพื่อลดทอนความน่าเชื่อถือของฝ่ายตรงข้าม หรือตอบโต้การตรวจสอบของภาคประชาสังคม กลไกเหล่านี้สะท้อนว่าพื้นที่ดิจิทัลไม่ได้เป็น “พื้นที่เสรีภาพบริสุทธิ์” แต่เป็นสนามที่เต็มไปด้วยการแข่งขันในการผลิต “ความจริงแบบคู่ขนาน” เพื่อช่วงชิงความชอบธรรมทางการเมือง

อีกหนึ่งข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่ไม่อาจมองข้ามได้คือ การคุกคามและการจำกัดเสรีภาพของผู้ผลิตสื่อดิจิทัลโดยรัฐและกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในบริบทของประเทศไทย แม้ว่าสื่อดิจิทัลจะเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเผยแพร่และแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้โดยตรง แต่พื้นที่เหล่านี้ก็กลับถูกควบคุมผ่านกฎหมายที่มีลักษณะคลุมเครือ เช่น พระราชบัญญัติคอมพิวเตอร์ฯ, กฎหมายหมิ่นประมาท, และมาตรา 112 ที่ถูกนำมาใช้กับผู้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างเข้มข้น (TLHR, 2023) ขณะเดียวกัน กลยุทธ์ของรัฐมิได้จำกัดเพียงการดำเนินคดีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการคุกคามทางออนไลน์ การสอดแนม การบิดเบือนข้อมูล และการใช้สิ่งที่เรียกว่า “ไอโอ” (Information operation -IO) เพื่อโจมตีและลดทอนความน่าเชื่อถือของสื่ออิสระและนักกิจกรรม (Chachavalpongpun, 2021) ปรากฏการณ์นี้ไม่เพียงแต่สะท้อนการไม่ยอมรับในหลักการของความโปร่งใสและเสรีภาพสื่อเท่านั้น แต่ยังตอกย้ำลักษณะ “รัฐกึ่งเปิด” ที่อนุญาตให้มีเสรีภาพเท่าที่รัฐควบคุมได้ เสรีภาพที่ไม่มีหลักประกันในเชิงสถาบันหรือโครงสร้าง

ในอีกด้านหนึ่ง การผูกขาดของแพลตฟอร์มดิจิทัลข้ามชาติ เช่น เมตา (Meta -Facebook), กูเกิล

(Google -YouTube) และไบต์แดนซ์ (ByteDance -TikTok) ได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการสร้างความโปร่งใสเชิงโครงสร้าง แม้แพลตฟอร์มเหล่านี้จะถูกใช้ในการเปิดเผยข้อมูลและตรวจสอบอำนาจรัฐ แต่ระบบขั้นตอนวิธีที่ควบคุมการมองเห็นของเนื้อหาถูกออกแบบมาเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วม (Engagement) มากกว่าการสนับสนุนเป้าหมายสาธารณะ (Zuboff, 2019) ส่งผลให้เนื้อหาที่สร้างความตื่นตระหนกหรือความโกรธแค้นได้รับความนิยมมากกว่าเนื้อหาที่ตรวจสอบอย่างเป็นระบบ ซึ่งบั่นทอนบทบาทของสื่อเชิงสืบสวนและลดคุณค่าของวารสารศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริง ขณะเดียวกันความไม่โปร่งใสของระบบขั้นตอนวิธีและนโยบายการจัดการเนื้อหาของแพลตฟอร์ม ทำให้สื่ออิสระในประเทศไทยไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าข้อมูลสำคัญที่เผยแพร่จะเข้าถึงผู้ชมในวงกว้างหรือไม่ ความไม่แน่นอนนี้สร้างสภาวะ “ไม่มั่นคงเชิงนิเวศ” ต่อการผลิตเนื้อหาสาธารณะและทำให้การสื่อสารทางการเมืองบนโลกดิจิทัลมีลักษณะไม่เท่าเทียมในเชิงโครงสร้าง

ท้ายที่สุด แม้สื่อดิจิทัลจะเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีบทบาทเป็นผู้ผลิตเนื้อหา แต่การขาดมาตรฐานวิชาชีพและกลไกกำกับดูแลที่ชัดเจนในหลายช่องทางกลับเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อความน่าเชื่อถือและคุณภาพของข้อมูลที่เผยแพร่ ความง่ายในการเข้าถึงเครื่องมือผลิตสื่อ แม้จะเป็นการลดอุปสรรคเชิงเทคนิค แต่ก็ทำให้เกิดภาวะ “อิมพัลส์ของข้อมูล” ซึ่งยากต่อการแยกแยะว่าเนื้อหาใดมีพื้นฐานจากการสืบค้นอย่างเป็นระบบ หรือเพียงแค่เป็นการแสดงความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีมูลทางข้อเท็จจริง (Allcott & Gentzkow, 2017) ปรากฏการณ์นี้ยังซับซ้อนเมื่อเนื้อหาที่ถูกจัดทำขึ้นโดยผู้ไม่มีความรู้ด้านวารสารศาสตร์ ถูกแชร์อย่างกว้างขวางในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับข่าวสารมืออาชีพ ส่งผลให้เกิดความสับสนในหมู่ผู้รับสาร และบั่นทอนความสามารถของสาธารณชนในการตรวจสอบข้อมูลได้อย่างมีวิจารณญาณ กล่าวโดยรวม ความไม่ชัดเจนของบทบาท “ใครคือสื่อ” ในยุคดิจิทัล กลายเป็นปัจจัยที่ทั้งเสริมและลดทอนศักยภาพของสื่อในการส่งเสริมความโปร่งใสในคราวเดียวกัน

ในบริบทเช่นนี้ การสร้างความโปร่งใสทางการเมืองผ่านสื่อดิจิทัลจึงไม่สามารถพึ่งพาเทคโนโลยีหรือการเปิดพื้นที่สื่อเพียงอย่างเดียว หากจำเป็นต้องมี “กลไกจริยธรรมของสื่อมวลชน” ที่ทำหน้าที่กำกับมาตรฐานการผลิตข่าวสารอย่างชัดเจน หลักจริยธรรมสำคัญของสื่อ ได้แก่ ความถูกต้องของข้อมูล (Accuracy) ความเป็นอิสระจากอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ (Independence) ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ (Accountability) และความโปร่งใสของแหล่งที่มา (Transparency of sources) หลักการเหล่านี้ควรถูกสนับสนุนผ่านกลไกกำกับดูแลหลายระดับ เช่น การกำกับตนเองขององค์กรวิชาชีพสื่อ การตรวจสอบโดยองค์กรตรวจสอบข้อเท็จจริง (Fact-checking organizations) และการมีส่วนร่วมของสาธารณชนในการวิพากษ์ตรวจสอบเนื้อหาข่าวสาร หากกลไกจริยธรรมเหล่านี้ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจัง สื่อมวลชนจะสามารถทำหน้าที่เป็น “ผู้เฝ้าระวังอำนาจ” ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดความเสี่ยงที่จะตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มอำนาจทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างความโปร่งใสและความรับผิดชอบในระบอบประชาธิปไตยร่วมสมัย

6. กรณีศึกษาเปรียบเทียบ: ตัวอย่างจากต่างประเทศ

กรณีของไต้หวันมักถูกยกขึ้นเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของสื่อดิจิทัลในการส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ภายใต้บริบทที่ประชาธิปไตยยังคงเปราะบางและอยู่ภายใต้แรงกดดันจากมหาอำนาจ การสร้างระบบสื่อดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบจึงกลายเป็นยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางสังคมโดยตรง รัฐบาลไต้หวันได้นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการเปิดเผยข้อมูลแบบเรียลไทม์(Real-time)ผ่านระบบ “vTaiwan” และ “Join” ซึ่งเปิดให้ประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็น ตรวจสอบร่างกฎหมาย และเสนอแนะนโยบาย (Tang, 2020) สิ่งที่น่าสังเกตคือ กลไกเหล่านี้ไม่ได้อิงกับแนวคิด “เปิดข้อมูลแล้วจบ” แต่มีการสร้างกระบวนการให้ประชาชนได้ถกเถียง ถ่วงดุล และเจรจากับเจ้าหน้าที่รัฐโดยตรงบนแพลตฟอร์มดิจิทัล ความโปร่งใสจึงไม่ได้เป็นเพียงการเปิดเผย แต่คือกระบวนการสื่อสารทางนโยบายที่เน้นความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน โดยมีสื่อมวลชนทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการกลั่นกรอง ตรวจสอบ และส่งต่อข้อมูลที่เกิดจากกระบวนการเหล่านั้นสู่สาธารณะ

กรณีของเกาหลีใต้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนากระบวนการนิเทศสื่อดิจิทัลที่สมดุลระหว่างความเป็นมืออาชีพอขององค์กรข่าวกับพลังของภาคประชาชน ในช่วงการประท้วงใหญ่เมื่อปี 2016-2017 ที่นำไปสู่การถอดถอนประธานาธิบดีปัก กึน เฮ สื่อดิจิทัลทำหน้าที่เป็น “ช่องทางคู่ขนาน” ที่ขยายเสียงของผู้ประท้วง ตรวจสอบข้อมูลจากรัฐ และเผยแพร่หลักฐานการทุจริตในรูปแบบที่สื่อดั้งเดิมไม่สามารถทำได้ (Lee & Jin, 2019) ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สื่อดิจิทัลในเกาหลีใต้สามารถทำหน้าที่นี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ ความแข็งแกร่งของระบบกฎหมายคุ้มครองเสรีภาพสื่อ และโครงสร้างตลาดสื่อที่มีการแข่งขันสูงในระดับคุณภาพมากกว่าปริมาณ ยิ่งไปกว่านั้น การรู้เท่าทันสื่อของประชาชนที่ได้รับการส่งเสริมผ่านการศึกษาและโครงการของรัฐ ทำให้ผู้บริโภคมีความสามารถในการประเมินข้อเท็จจริงและตีความข้อมูลในเชิงวิพากษ์อย่างกว้างขวาง เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทย ความแตกต่างดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความโปร่งใสไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะมีเทคโนโลยี แต่ต้องอาศัยโครงสร้างสถาบันและวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้อต่อการสื่อสารเชิงประชาธิปไตยด้วย

จากกรณีศึกษาของไต้หวันและเกาหลีใต้ สามารถสังเคราะห์ได้ว่า ความสำเร็จในการใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมือง มิได้ขึ้นอยู่กับตัวเทคโนโลยีเอง หากแต่ขึ้นอยู่กับ “เงื่อนไขเชิงสถาบัน” และ “วัฒนธรรมทางการเมือง” ที่เปิดกว้างต่อการตรวจสอบและมีระบบที่รองรับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง กลไกเช่น กฎหมายคุ้มครองผู้เปิดโปงข้อมูล (Whistleblower protection) การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อในระดับการศึกษา, และการสร้างแพลตฟอร์มของรัฐที่โปร่งใสและมีปฏิสัมพันธ์ได้ ล้วนเป็นปัจจัยที่ยังขาดหรือไม่เพียงพอในบริบทของไทย ข้อถกเถียงที่เร้นลับสำคัญคือ หากไม่มีการปฏิรูปเชิงโครงสร้างในระดับรัฐ สื่อดิจิทัลในไทยอาจตกอยู่ในสถานะ “กึ่งเสรี” ที่เปิดช่องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม แต่กลับไร้ผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิง

นโยบายหรือการรับผิดชอบทางการเมืองอย่างแท้จริง บทเรียนจากต่างประเทศจึงมิใช่สูตรสำเร็จ แต่คือคำถามที่ท้าทายให้ไทยต้องกลับมาทบทวนระบบนิเวศของสื่อและโครงสร้างอำนาจอย่างลึกซึ้ง

สรุป

บทความนี้ได้วิพากษ์และวิเคราะห์บทบาทของสื่อมวลชนในยุคดิจิทัลต่อการส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองในประเทศไทย โดยเริ่มจากการสำรวจกรอบแนวคิดหลัก เช่น สื่อในฐานะ watchdog ความโปร่งใสทางการเมือง และอำนาจของเทคโนโลยีดิจิทัลในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการสื่อสาร พบว่าสื่อดิจิทัลในไทยมีศักยภาพในการเป็นพื้นที่สำหรับการตรวจสอบภาครัฐ การเปิดเผยข้อมูล และการรณรงค์ประเด็นทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่สื่อกระแสหลักถูกครอบงำหรือจำกัดบทบาทจากโครงสร้างอำนาจ อย่างไรก็ตาม ศักยภาพนี้ยังเผชิญข้อจำกัดที่สำคัญหลายประการ ทั้งในด้านความน่าเชื่อถือของข้อมูล การแพร่กระจายของข่าวปลอม การผูกขาดของแพลตฟอร์มข้ามชาติ และการคุกคามจากรัฐที่จำกัดเสรีภาพในการแสดงออกของนักข่าวและประชาชน

กรณีศึกษาจากไต้หวันและเกาหลีใต้สะท้อนว่า ความโปร่งใสทางการเมืองในยุคดิจิทัลจะเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนต้องมีโครงสร้างทางสถาบันที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีกฎหมายที่คุ้มครองเสรีภาพสื่อ และมีการลงทุนในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่ออย่างต่อเนื่อง ข้อเสนอของบทความจึงชี้ไปที่การปฏิรูปเชิงโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นการยกเลิกกฎหมายที่เปิดช่องให้มีการปิดกั้นเนื้อหาทางการเมือง การออกแบบกลไกอิสระในการกำกับดูแลเนื้อหาดิจิทัล และการพัฒนาหลักสูตรการรู้เท่าทันสื่อในระบบการศึกษาไทย พร้อมทั้งการสนับสนุนภาคประชาสังคมให้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างข้อมูลของรัฐกับประชาชนอย่างเข้มแข็ง

กล่าวโดยสรุป สื่อดิจิทัลมิใช่คำตอบโดยตัวมันเอง หากแต่เป็นสนามต่อรองใหม่ระหว่างอำนาจรัฐกับอำนาจประชาชน บทบาทของสื่อในบริบทนี้จึงควรถูกทำความเข้าใจอย่างวิพากษ์ มิใช่เพียงการเฉลิมฉลองว่า “ดิจิทัลคือเสรีภาพ” แต่ต้องถามให้ลึกกว่า ใครมีสิทธิในการพูด ใครควบคุมเนื้อหา และเงื่อนไขใดทำให้ “ความโปร่งใส” กลายเป็นจริง มิใช่แค่ภาพลวง

ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางการพัฒนา

เพื่อให้สื่อดิจิทัลสามารถทำหน้าที่ส่งเสริมความโปร่งใสทางการเมืองได้อย่างยั่งยืนในประเทศไทย จำเป็นต้องมีการปฏิรูปในหลายระดับ โดยเริ่มจากการเสริมสร้าง “เสรีภาพเชิงโครงสร้าง” ของผู้ผลิตเนื้อหา ผ่านการตรากฎหมายที่คุ้มครองเสรีภาพในการแสดงออกอย่างแท้จริง ไม่ใช้กฎหมายอาญาและกฎหมายพิเศษเป็นเครื่องมือจำกัดเสียงวิจารณ์ การปฏิรูปกฎหมายเช่น พ.ร.บ.คอมพิวเตอร์ฯ หรือการยกเลิกบทบัญญัติที่คลุมเครือและเปิดช่องให้ใช้ตีความในเชิงการเมือง ควรเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความมั่นคงทางกฎหมายให้กับนักข่าว

อิสระและพลเมืองผู้เปิดโปงข้อมูล นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้งกลไกอิสระในการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐต่อเนื้อหาดิจิทัล แทนที่จะปล่อยให้หน่วยงานของรัฐเป็นผู้กำกับดูแลโดยไม่มีการตรวจสอบถ่วงดุล

อีกหนึ่งแนวทางเชิงนโยบายที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการปฏิรูปกฎหมาย คือ การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อ (Media literacy) อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งควรถูกบูรณาการเข้าไปในระบบการศึกษาและโครงการพัฒนาประชาธิปไตยในทุกระดับ ปัจจุบัน แม้จะมีความพยายามของภาคประชาสังคมในการจัดกิจกรรมเชิงการเรียนรู้เกี่ยวกับข่าวปลอมและการประเมินแหล่งข่าว แต่โครงการเหล่านี้ยังขาดการสนับสนุนจากรัฐอย่างเป็นรูปธรรม การรู้เท่าทันสื่อไม่ควรถูกจำกัดแค่การแยกแยะ “จริง-เท็จ” เท่านั้น หากต้องรวมถึงความสามารถในการวิเคราะห์เจตนาของผู้ผลิตเนื้อหา โครงสร้างของแพลตฟอร์ม และอิทธิพลของวาทกรรมทางอำนาจในสื่อด้วยการยกระดับทักษะเหล่านี้จะช่วยให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบอำนาจรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ตกเป็นเหยื่อของการบิดเบือน และสามารถผลักดันความโปร่งใสเชิงโครงสร้างได้จากฐานราก

เอกสารอ้างอิง

- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Castells, M. (2013). *Communication power*. Oxford University Press.
- Chachavalpongpun, P. (2021). Information operations and cyber repression in Thailand. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 40(2), 226–245.
- Chadwick, A. (2011). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press.
- Couldry, N., & Hepp, A. (2017). *The mediated construction of reality*. Polity Press.
- Couldry, N., & Mejias, U. A. (2019). *The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford University Press.
- Freedom House. (2022). *Freedom on the net 2022: Countering an authoritarian overhaul of the internet*. <https://freedomhouse.org>
- Fuchs, C. (2014). *Social media: A critical introduction*. SAGE.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press.
- Grimmelikhuijsen, S., Porumbescu, G., Hong, B., & Im, T. (2013). The effect of transparency on trust in government: A cross-national comparative experiment. *Public Administration Review*, 73(4), 575–586. <https://doi.org/10.1111/puar.12047>

Human Rights Watch. (2023). Thailand: End prosecutions of activists, reform laws.

<https://www.hrw.org>

iLaw. (2021). รายงานสถานการณ์เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น 2564. <https://freedom.ilaw.or.th>

iLaw. (2022). การอภิปรายไม่ไว้วางใจ: ข้อมูล ความจริง และอคติของสื่อ. <https://ilaw.or.th>

Lee, H., & Jin, S. (2019). Digital protest and transparency in South Korea: From Candlelight protests to impeachment. *Asian Journal of Communication*, 29(1), 23–39.

Livingstone, S., & Bulger, M. (2014). A global research agenda for children’s rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 8(4), 317–335.

McNair, B. (2017). *An introduction to political communication* (6th ed.). Routledge.

Napoli, P. M. (2019). *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. Columbia University Press.

Norris, P. (2006). The role of the free press in promoting democratization, good governance, and human development. In *Media matters: Perspectives on advancing governance & development* (pp. 66–75). Internews.

Phongpaichit, P., & Piriyaangsan, S. (1994). *Corruption and democracy in Thailand*. Silkworm Books.

Pavin, C. (2022). Digital dissent and protest in Thailand: A new era of political expression. *Asian Survey*, 62(4), 591–611.

Sinpeng, A., Martin, F., & Purnell, L. (2021). Facebook and politics in Southeast Asia: Navigating old divides in new media. *Asian Studies Review*, 45(1), 1–17.

Sombatpoonsiri, J. (2021). Twitter activism and youth politics in Thailand. *Journal of Democracy*, 32(2), 68–83.

Tang, A. (2020). How Taiwan is building a democratic internet. TED Talk.

https://www.ted.com/talks/audrey_tang_how_taiwan_is_building_a_democratic_internet

TDRI. (2021). ข้อเสนอเชิงนโยบาย: การเปิดเผยข้อมูลของรัฐ. <https://tdri.or.th>

TLHR. (2023). รายงานการดำเนินคดีทางการเมือง 2566. <https://tlhr2014.com>

Transparency International. (2023). *Corruption perceptions index 2022*.

<https://www.transparency.org/en/cpi/2022>

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

We Are Social. (2024). Digital 2024: Thailand. <https://wearesocial.com>

Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.